

Національний ЕКЗИТ-ПОЛ:

парламентські
вибори
'2014

Фонд «Демократичні ініціативи
імені Ілька Кучеріва»

3	Ірина БЕКЕШКІНА	ВСТУПНЕ СЛОВО
6	Ірина ФІЛІПЧУК	Розділ 1 ЧОТИРИНАДЦЯТЬ ЕКЗИТ-ПОЛІВ В ЕЛЕКТОРАЛЬНІЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ (ХРОНОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ)
12	Антон ГРУШЕЦЬКИЙ, Володимир ПАНІОТТО, Наталя ХАРЧЕНКО	Розділ 2 МЕТОДИКА І ТЕХНОЛОГІЯ ПРОВЕДЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКЗИТ-ПОЛУ '2014
23	Михайло МІЩЕНКО	Розділ 3 ЕЛЕКТОРАТ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ У ДЕМОГРАФІЧНИХ ВИМІРАХ
35	Ірина БЕКЕШКІНА	Розділ 4 ПЕРШОЧЕРГОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ КРАЇНИ: ДУМКИ ЕЛЕКТОРАТІВ РІЗНИХ ПАРТІЙ
	Ірина БЕКЕШКІНА	ПАРТІЙНІ ВИБОРИ В УКРАЇНІ: РАДИКАЛЬНІ ЗМІНИ

Ніколи за часи незалежності вибори в Україні не відбувалися в таких надзвичайних умовах, як парламентські вибори-2014. Євромайдан, втеча президента Віктора Януковича та його оточення, яке й становило верхівку влади, анексія Криму Росією, сепаратистські дії на Півдні та Сході, військові дії на Донбасі та утворення самопроголошених «ДНР» та «ЛНР», неоголошена «гібридна» військова агресія Росії – усе це змінило країну.

Суспільство вимагало оновлення влади, і після виборів Президента на часі постали парламентські вибори, оскільки тогочасна Верховна Рада була дискредитована і недієздатна.

Виборча кампанія парламентських виборів-2014 істотно відрізнялася від попередніх. Вперше на обох дочасних виборах (і президентських, і парламентських) вибори не були у центрі уваги суспільства, зосередженого передовсім на військових діях на Донбасі, агресивному вторгненні Росії, проблемах біженців тощо. Водночас політичне поле стрімко змінювалося – втрачали свої позиції «старожили» парламенту, на виборчому обрії виникли нові політичні сили, деякі – дуже схожі між собою, з нечітко визначеними програмами, що ускладнювало проблему вибору для виборців. Отож і не дивно, що в нашому останньому передвиборчому опитуванні третина виборців не змогла дати однозначної відповіді щодо свого електорального вибору. Окрім того, аж до дня виборів було не ясно, на скількох дільницях Донбасу буде змога забезпечити голосування, а відтак і провести екзит-пол.

За таких умов невизначеності результати виборів могли бути (і справді стали) неочікуваними. Тому екзит-поли набували, поряд зі своїми звичними функціями (контролю за чесністю виборів, профілактики порушень) й додаткового значення – мали підтвердити достеменність результатів виборів, які могли бути надто несподіваними і для суспільства, і для учасників виборів, особливо якщо вони не виправдовували очікуваного результату.

Власне, так і сталося. І якби не однотайність екзит-полів, можливо, деякі політичні сили ще довго доводили б, що їхні результати насправді інші.

Як і на президентських виборах, проведення екзит-полу на парламентських виборах у 2014 році стикнулося з неабиякими труднощами.

Найбільш серйозну проблему становило провести екзит-пол у Донецькій та

Луганській областях, де точилися інтенсивні військові дії і до самого дня голосування було невідомо, на яких дільницях буде можливість реалізувати цей процес. Адже від знання про те, яка частина виборців зможе проголосувати у Донецькій та Луганській областях, значною мірою залежала точність результатів екзит-полу. На жаль, голосування так і не вдалося організувати в дев'яти з 21 округів у Донецькій області і в шести з 11 округів Луганської області.

Ще однією істотною проблемою, з якою зіткнулися соціологи при проведенні екзит-полу, стала різна міра готовності виборців у різних регіонах брати участь в опитуванні. Загалом Response Rate (відсоток тих, хто не відмовився відповідати на запитання соціологів) був приблизно таким самим, як і на усіх попередніх виборах – 73%. Але проблема полягала в тому, що він істотно відрізнявся у різних регіонах: на заході країни він досягав 87%, а на сході виявився на 20% нижчим. А оскільки в Україні електоральний вибір має регіональну специфіку, тож і вийшло, що партії, за які більше голосують на заході країни, отримали в екзит-полі результат, дещо вищий за дані ЦВК, а партії, що їх більше підтримують на сході України, – нижчий. І хоча ці відхилення не виходять за рамки заявленої похибки вибірки, можна зрозуміти емоції депутатів від партії «Свобода», яка отримала в усіх екзит-полах 6%, а насправді не дотягла до виборчого бар'єру 0,3% голосів.

Вже традиційно екзит-полів на парламентських виборах 2014 року було кілька. І вже традиційно ми пояснюємо відмінності нашого Національного екзит-полу від інших. По-перше, це максимальна прозорість – і методології, і джерел фінансування. Ми створили Наглядову Раду екзит-полу, яка складається з лідерів найбільш авторитетних громадських організацій та фахівців-соціологів. По-друге, дві соціологічні фірми – Київський міжнародний інститут соціології та Центр Разумкова – працювали паралельно, кожна – за окремою вибіркою, тобто, фактично це були два окремих екзит-поли, що є додатковим індикатором надійності даних. По-третє, це долучення до спостереження за проведенням екзит-полу експертів з інших країн: за цим екзит-полом спостерігали Йоанна Конечна-Саламатін – експерт Інституту громадських справ, працівник Інституту соціології Варшавського університету та соціологи Катерина Козеренко й Вероніка Бізюкова з Левада-Центру (Росія).

Традиційно відмінною рисою нашого Національного екзит-полу є незалежність від будь-якого політичного впливу, оскільки він фінансується кількома міжнародними донорами. Принагідно висловлюємо велику подяку міжнародним фондам, які підтримали Національний екзит-пол'2014: Міжнародному Фонду «Відродження», програмі MATRA Посольства Королівства Нідерландів в Україні, Національному Фонду підтримки демократії (США), РАСТ, проекту UNITER, Європейському Союзу.

І ще одна традиція, якої Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» звик дотримуватися, – це видання після кожних виборів книжки, де докладно аналізуються дані, отримані під час проведення екзит-полу. Для нас екзит-поли, окрім того, що є невід'ємним компонентом нічних шоу, методом контролю за чесністю результатів та запобіжником фальсифікацій, становлять ще незмінне джерело знань про виборчі процеси в Україні. Про особливості електоратів різних політичних сил та кандидатів, про динаміку електорального вибору та ще чимало цікавого ви можете дізнатися з представленої публікації. Сподіваємося, ця книжка буде цікавою і корисною для наших читачів.

Директор Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва»,
керівник проекту «Національний екзит-пол'2014»
і упорядник цієї книжки

Ірина БЕКЕШКІНА

Ірина ФІЛІПЧУК

ЧОТИРИНАДЦЯТЬ ЕКЗИТ-ПОЛІВ В ЕЛЕКТОРАЛЬНІЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ (ХРОНОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ)

Кожний Національний екзит-пол, проведений чи то на парламентських, чи то президентських виборах, – це окрема історія, окреме дослідження, наділене певною специфікою та обставинами. Одним словом, кожний екзит-пол має свою коротку біографію, яких в історії загальнонаціональних екзит-полів налічується вже чотирнадцять.

Від самого початку проведення екзит-полу в Україні ми ведемо хронологію цих досліджень, щоб кожен, хто цікавиться електоральними процесами в країні, міг швидко відтворити їх у пам'яті й сформувати цілісну картину екзит-полів у виборчій історії України.

Тож і цього разу нагадаємо, як народжувалось опитування на виході з дільниць, як змінювалось з роками, які особливості були притаманні екзит-полам у різні роки незалежності нашої держави.

Традицію проводити екзит-поли на виборах запровадив в Україні Фонд «Демократичні ініціативи» 1998 року, і вперше таке опитування було проведено 29 березня на парламентських виборах. Ідея народилась у процесі співпраці Фонду «Демократичні ініціативи» з колегами фірми QEV- Analytics (США). Відтоді Фонд «Демократичні ініціативи», який є першопрохідником цієї справи в Україні і дизайнером проекту, провів 15 екзит-полів, серед яких 13 – загальноукраїнських і два – загальноміських – у Києві та Мукачевому.

Тож автором ідеї першого екзит-полу в Україні був Фонд «Демократичні ініціативи», а першими, хто відгукнувся на неї, були українські журналісти. Так, спільними зусиллями Українського медіа-клубу, Фонду «Демократичні ініціативи», телеканалу «Студія 1+1» на базі даних екзит-полу у день і ніч виборів пройшло чудове телешоу. Фірма «Соціс» відповідала за всі аспекти польової роботи. А консультувала перебіг екзит-полу соціолог Елегія Скочиляс із фірми QEV-Analytics (США). Результати першого в Україні екзит-полу виявились досить близькими до результатів виборів і дали змогу назвати заздалегідь вісім партій і блоків, які подолали чотиривідсотковий бар'єр і ввійшли до парламенту.

Під час президентських виборів 1999 року «Демократичні ініціативи» організували екзит-поли у першому і другому турах виборів, коли у фінал вийшли чинний на той час Президент Леонід Кучма і лідер комуністів Петро Симоненко. Опитування проводили спільно три українські соціологічні служби – КМІС, «Соціс», Центр «Соціальний моніторинг». Результати опитування збіглися тоді

з офіційними з великою точністю. І саме тоді вперше екзит-пол виявив свою специфічність на українських теренах – він привернув увагу не лише до виборів, а й виконав контролюючу функцію, зменшивши імовірність фальсифікацій. На цих виборах ми не лише вдосконалили методологію опитування, але й засоби інформування громадян. Ми не обмежились одним телеканалом, а розробили спеціальну стратегію, яка охоплювала б якомога більше ЗМІ.

Четвертий екзит-пол, організований «Демократичними ініціативами» на парламентських виборах 31 березня 2002 року, проводили ті самі три соціологічні фірми, що й на президентських виборах 1999 р. Саме екзит-пол'2002 назвали триумфом українських соціологів. Результати ЦВК виявились надзвичайно подібними до результатів екзит-полу і засвідчили, що перемогу здобув Блок «Наша Україна». Досвід 2002 року показав спроможність українських соціологів проводити якісні екзит-поли, а також надійність екзит-полу як засобу контролю за чесністю підрахунку голосів.

Справжнім випробуванням для демократії і соціологів України стали президентські вибори'2004. Тоді Фонд «Демократичні ініціативи» організував три екзит-поли – 31 жовтня (I тур виборів), 21 листопада (II тур виборів) і 26 грудня (переголосування II туру виборів). На жаль, у процесі першого туру два учасники консорціуму з проведення Національного екзит-полу'2004 – центри «Соціс» і «Соціальний моніторинг» фальсифікували результати опитування під час зведення даних, оприлюднивши в ніч після завершення виборів не ті результати, які були реально отримані. До честі Київського міжнародного інституту соціології та Центру Разумкова, вони дотрималися найвищих професійних стандартів і, витримавши тиск і напругу, які розвивалися навколо тодішніх екзит-полів, гідно вийшли з цього скандалу.

Результати екзит-полу, проведеного під час другого туру виборів, показали, що Ющенко переіграв Януковича на 11%, і стали одним із реальних аргументів для Помаранчевої революції. Цього ж року, але трохи раніше – 18 квітня – було проведено й регіональний екзит-пол на виборах мера Мукачевого, який засвідчив, що тодішня влада ігнорувала реальне волевиявлення людей і проголосила псевдопереможця. Саме відтоді екзит-пол в Україні почали розглядати як унікальну можливість протидіяти фальсифікаціям виборчого процесу, що є досить новим явищем у світовій практиці.

Дані восьмого екзит-полу (26 березня 2006 року) «Демократичних ініціатив» у складі Консорціуму, до якого також входили КМІС і Центр Разумкова, відрізнялися від офіційних результатів виборів не більш ніж на 1,1%. Цей екзит-пол дав підстави вважати, що під час парламентських виборів 2006 року не було фальсифікацій, які могли б суттєво змінити результати голосування.

Дев'ятий екзит-пол мав низку особливостей, однією з яких була та, що про своє бажання провести екзит-поли під час виборів-2007 заявило аж чотири організації. Про свій намір провести власний екзит-пол оголосив телеканал ICTV, який цю роботу замовив європейському агентству з маркетингових досліджень TNS та американським компаніям PSB і Public Strategies. Власні дослідження також запланували провести соціологічна компанія R&B та фірма «Соціови-

мір». Як завважила одна з американських спостерігачів Елегія Скочилас: «Я хочу жартома сказати, що Америка відстала від України, бо вона проводить лише один екзит-пол, а в Україні їх декілька. Але насправді в такій кількості екзит-полів немає сенсу».

В той же час виконавчий директор Міжнародного фонду «Відродження» Євген Бистрицький зазначив: «Ми зараз трішки збентежені тим, що в Україні відбудеться чотири екзит-поли. З одного боку, це прекрасно. Що більше відповідальних екзит-полів, то краще. Але в цих політичних умовах є небезпека того, що за екзит-полами можуть стояти окремі політичні сили. Це небезпечно, бо певні політичні сили, які замовляють і оплачують той чи інший екзит-пол, можуть використати його у своїх інтересах».

Саме тому Консорціум «Національний екзит-пол'2007» виступив з ініціативою до організаторів інших екзит-полів обнародувати мету своїх опитувань, свої джерела фінансування та методики досліджень, виходячи з того, щоб кожен екзит-пол був взаємоконтрольований. Консорціум закликав організаторів альтернативних екзит-полів дотримуватися професійних стандартів WAPOR/AAPOR, ESOMAR відносно проведення екзит-полів та електоральних досліджень.

До феномена «клонування» екзит-полів фонд поставився цілком спокійно, тому що не боявся конкуренції. Проте, якщо детально простежити публікації про роботу соціологічних фірм в Україні, можна перекоонатися, що ніхто, окрім фонду, не дав прозорості інформації про фінансування.

30 вересня 2007 року, у день позачергових виборів до Верховної Ради України, Фонд «Демократичні ініціативи», Київський міжнародний інститут соціології та Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова провели свій дев'ятий екзит-пол.

Остаточні підсумки проведеного екзит-полу в день виборів до Верховної Ради України 30 вересня 2007 року перевершили за своєю передбачуваністю всі сподівання соціологів. Результати голосування, отримані соціологами від виборців на виході з виборчих дільниць, майже повністю збіглися з результатами Центральної виборчої комісії. Похибка вибірки становила усього 0,96%, тоді як вона, згідно з соціологічними нормами, допускається до 3% в той чи той бік. Отже, ці результати дали право говорити про те, що дочасні парламентські вибори 2007 року пройшли без суттєвих фальшувань.

Одразу по оприлюдненні даних екзит-полу політики почали говорити про результати виборів, як, хоч і попередній, але доконаний факт, і не чекаючи даних Центрвиборчкому, стали називати склад майбутніх коаліцій у парламенті.

Десятий і одинадцятий Національні екзит-поли Фонд «Демократичні ініціативи» провів у 1-му та 2-му турах Президентських виборів – 17 січня та 7 лютого 2010 року. Вони були реалізовані Консорціумом «Національний екзит-пол'2010», до якого входили Фонд «Демократичні ініціативи», Київський міжнародний інститут соціології та Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова.

Головною особливістю цих екзит-полів стало те, що Фонд «Демократичні ініціативи» звернувся саме до громадськості, простих громадян, кандидатів у

президенти, бізнесменів з тим, щоб вони долучилися своїм благодійним внеском до проведення екзит-полу. Така громадська підтримка стала виявом демократичності українського суспільства, адже саме громадськість має будувати демократію у себе вдома і забезпечити успішне майбутнє своєї країни. Реалізація проекту перебувала під контролем міжнародних спостерігачів та Наглядової Ради, до якої увійшли авторитетні вітчизняні та зарубіжні експерти.

Окрім незалежного екзит-полу, що його провів Консорціум, на президентських виборах-2010, здійснювалось ще три замовних загальноукраїнських екзит-поли. Попри особливості проведення усіх заявлених в Україні екзит-полів, результати виявилися подібними. Лише Національний екзит-пол Фонду «Демократичні ініціативи», Центру Разумкова та Київського Міжнародного Інституту соціології показав менший розрив між лідерами перегонів. Організатори пояснили таку різницю охопленням меншої кількості виборчих дільниць в Україні.

Однією з особливостей «Національного екзит-полу'2010» стало використання «Нових медіа» (прямої трансляції оголошення результатів екзит-полу в мережі YouTube). Крім того, ця інформація була синхронно опублікована українською й англійською мовами на сайтах: <http://www.exitpoll.org.ua>, [dif.org.ua](http://www.dif.org.ua), [newcitizen.org.ua](http://www.newcitizen.org.ua), поширена за допомогою сервера електронної пошти та соціальних мереж – Twitter, Facebook, LiveJournal та Вконтакте.

Президентські вибори 2010 року в черговий раз підтвердили популярність такого інструменту громадського контролю результатів перегонів, як екзит-поли.

У день виборів до Верховної Ради України 28 жовтня 2012 року консорціум «Національний екзит-пол'2012», до якого входили Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», Київський міжнародний інститут соціології та Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова провів свій дванадцятий екзит-пол. Управління проектом, фінансовий і медійний менеджмент екзит-полу здійснював Фонд «Демократичні ініціативи». Опитування виборців проводили Київський міжнародний інститут соціології (KMIC) і Центр Разумкова.

Генеральну сукупність екзит-полу становили виборці, які проголосували на виборчих дільницях на території України (крім спеціальних дільниць). Вибірка була репрезентативна для України в цілому. Під час екзит-полу опитали 19600 респондентів на 400 виборчих дільницях. Застосовувалася методика «таємного голосування».

Максимальна відмінність результатів екзит-полу від результатів виборів не перевищила 1,9% для п'яти партій, які пройшли до парламенту, і не перевершила 0,2% для решти 16 партій. Загалом це означає, що в «пропорційній» частині виборів (тобто при голосуванні в багатомандатному окрузі) фальсифікації при підрахунку голосів або не було взагалі, або вони не перевищували 2%.

Проект екзит-пол, окрім проведення власне екзит-полу у день виборів, містить ще кілька досить серйозних і масштабних програм і заходів, зокрема передвиборчі і післявиборчі опитування, навчання журналістів, експертні опитування, підготовку та вихід у світ книжки про Національний екзит-пол'2012.

Дванадцятий екзит-пол був фінансово підтриманий міжнародними донора-

ми: Міжнародним Фондом «Відродження», програмою Matra Посольства Королівства Нідерландів в Україні, Національним Фондом підтримки демократії (США), РАСТ, проект UNITER, Європейським Союзом. І проходив під контролем міжнародних спостерігачів із Левада-Центр (Росія), Інституту публічних справ (Польща), Університету Ессекс (Велика Британія).

Реалізація проекту перебувала під контролем Наглядової Ради, до якої увійшли лідери громадських організацій, провідні українські журналісти, вітчизняні та зарубіжні експерти. Інформація синхронно оприлюднювалась українською та англійською мовами на сайтах: dif.org.ua, chesno.org, поширювалася за допомогою сервера електронної пошти, а також через соціальні мережі.

Тринадцятий екзит-пол на дочасних виборах Президента України 25 травня 2014 року, що його провели вже звичним складом (Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», КМІС та Центр Разумкова), позначився вкрай важкою соціально-політичною ситуацією в країні. Самі вибори стали наслідком тримісячної акції протесту на Майдані й усунення Верховною Радою Віктора Януковича з поста Президента України. Крім того, вони проводились в умовах неоголошеної війни з боку Росії, тому особливістю цього екзит-полу було те, що до останнього дня соціологи не знали, які округи працюватимуть на Сході України і чи зможуть вони там проводити опитування. У результаті, з 68 дільниць, на яких мали проводити екзит-пол КМІС і Центр Разумкова в Донецькій і Луганській областях, опитування відбулося лише на 24 дільницях. Але це не завадило отримати надійні дані в цих областях і якісний результат по Україні загалом. В окупованому Криму екзит-пол не проводився взагалі.

Різниця між результатами «Національного екзит-полу'2014» і офіційними даними президентських виборів виявилася набагато меншою від заявленої похибки – максимальна відмінність результатів екзит-полу, що були оприлюднені о 20 годині, від даних ЦВК, не перевищувала 1,2%, а остаточні уточнені дані відрізнялися від результатів виборів не більше ніж на 0,9%.

Однією з несподіванок президентських виборів 2014 року стала підтримка новообраного президента Петра Порошенка в усіх регіонах країни і вихід його в переможці вже в першому турі. Відтак вперше в історії екзит-полів в Україні на президентських виборах було проведено лише одне дослідження.

Чотирнадцятий екзит-пол на позачергових парламентських виборах 26 жовтня 2014 року також проходив не на всій території України, в умовах зовнішньої військової агресії з боку Росії та збройного протистояння з проросійськими бойовиками. Особливістю цих виборів, на погляд соціологів, було те, що ніколи за всю історію проведення парламентських перегонів в Україні серед виборців не було такої невизначеності, як перед парламентськими виборами-2014. Лише 54% виборців, які прийшли на виборчі дільниці, відповіли, що визначилися зі своїм вибором протягом останнього місяця. Решта ж – себто друга половина виборців, які взяли участь у волевиявленні, – визначалася, за кого голосуватиме, лише за тиждень до виборів або й узагалі на виборчій дільниці. Саме наявністю великої частки невизначених експерти пояснили значні розходження між довиборчими опитуваннями і екзит-полом. Сам же екзит-пол зафіксував

досить слабку електоральну активність громадян – рівень участі у парламентських виборах був помітно нижчий, аніж на президентських виборах 2014 року.

Національний екзит-пол проходив на 400 дільницях у всіх областях України, окрім Автономної Республіки Крим. У Донецькій та Луганській областях екзит-пол провели на тих територіях, на яких відбулися вибори.

Дослідження проводилось у звичному складі Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» і двох соціологічних компаній – Київського міжнародного інституту соціології та Центру Разумкова. Кожна з соціологічних організацій здійснювала екзит-пол на 200 дільницях, тобто одночасно було проведено два паралельні екзит-поли. Загалом працювало близько 1000 інтерв'юерів. Усього в день виборів було опитано 17800 виборців. Частка людей, які взяли участь в опитуванні, становила 73%, водночас 27%, яких намагалися опитати інтерв'юери, відмовилися з різних причин відповідати на запитання дослідження.

Максимальна відмінність даних екзит-полу від результатів виборів становила 2,6% для партії «Самопоміч», підтримка якої була переоцінена, відхилення щодо інших політичних сил не перевищували 1,9%. Ці відмінності соціологи пояснюють тим, що в екзит-полі не були опитані деякі категорії населення – ті, хто голосував за кодоном, вдома, у в'язницях, медичних та військових установах, – а також різною готовністю жителів окремих регіонів і прихильників окремих партій брати участь в екзит-полі і щиро відповідати про свій електоральний вибір (зокрема, більше виявляли бажання брати участь у екзит-полі жителі Заходу України).

Вперше в екзит-польному опитуванні з'явилися питання щодо того, які завдання виборці вважають першочерговими. Так, згідно з екзит-польним опитуванням, 46% учасників парламентських виборів відповіли, що першочерговим завданням для України має бути досягнення миру та зміцнення обороноздатності країни.

Національний екзит-пол на парламентських виборах-2014 здійснено за фінансової підтримки міжнародних донорів: Міжнародний Фонд «Відродження», програма Matra Посольства Королівства Нідерландів в Україні, Національний Фонд підтримки демократії (США), РАСТ, проект UNITER, Європейський Союз.

Як і попередній, цей екзит-пол мав Наглядову раду, яку представляли різноманітні громадські та медійні середовища, зокрема ті ключові спостережні й моніторингові громадські організації, які займаються виборами. Інформаційним спонсором Національного екзит-полу на парламентських виборах виступило Національне інформаційне агентство Укрінформ.

Міжнародні фахові спостерігачі – експерт Інституту громадських справ, працівник Інституту соціології Варшавського університету (Польща) Йоанна Коначна-Саламатін, керівник відділу Левада-Центру (Росія) Катерина Козеренко та експерт-консультант Левада-Центру (Росія) Вероніка Бізюкова – ознайомились з методологією дослідження, відвідали дільниці, де проходив екзит-пол, й представили свої висновки на прес-конференції.

Загальним підсумком Національного екзит-полу'2014 стало те, що попри складну політичну ситуацію в країні, він пройшов на гідному рівні і підтвердив, що вибори відбулися чесно і демократично.

Антон ГРУШЕЦЬКИЙ, Володимир ПАНІОТТО, Наталя ХАРЧЕНКО

МЕТОДИКА І ТЕХНОЛОГІЯ ПРОВЕДЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКЗИТ-ПОЛУ '2014

1. Вступ

26 жовтня 2014 року, у день позачергових виборів до Верховної Ради України, Консорціум, до якого входять Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) та Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, провів **Національний екзит-пол '2014**.

Управління проектом, його фінансовий і медійний менеджмент здійснював Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва». Наукове керівництво проектом, розробку вибірки і координацію опитування виконував КМІС. Опитування виборців на виході з виборчих дільниць провели Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) і Центр Разумкова.

Проект «Національний екзит-пол '2014» здійснювався за фінансової підтримки Міжнародного Фонду «Відродження», програми Матра Посольства Королівства Нідерландів в Україні, Національного Фонду підтримки демократії (США), РАСТ, проекту UNITER, Європейського Союзу.

Координатор проекту «Національний екзит-пол '2014» – **Ірина Бекешкіна**

Науковий керівник проекту – **Наталя Харченко**

Менеджер робіт Київського міжнародного інституту соціології – **Антон Грушецький**

Менеджери робіт Центру Разумкова – **Андрій Биченко, Михайло Міщенко**

Консультант – **Володимир Паніотто**

Міжнародні спостерігачі за проведенням екзит-полу і консультанти – **Йоанна Конєчна-Саламатін** – експерт Інституту громадських справ, працівник Інституту соціології Варшавського університету (Польща), **Катерина Козеренко** – експерт-консультант, Левада-Центр (Росія), **Вероніка Бізюкова** – експерт-консультант, Левада-Центр (Росія).

2. Методика проведення екзит-полу

2.1 Вибірка

2.1.1 Концепція вибірки

Генеральна сукупність екзит-полу – виборці, які проголосували на виборчих дільницях на материковій території України (крім спеціальних дільниць), не включаючи, відповідно, тимчасово окуповану територію АР Крим. Вибірка планувалася як така, що репрезентативна для України в цілому й для її 4 регіонів (Захід, Центр, Південь, Схід¹).

Запропонована концепція вибірки забезпечує отримання незміщеного результату й рівних шансів бути опитаним кожному виборцеві.

Вибірка є репрезентативною для кожної з двох компаній. Ступінь погодженості результатів обох дослідницьких компаній слугує додатковим засобом контролю за якістю.

Вибірка – двоступенева стратифікована. Стратифікація проводилася за двома ознаками – область і місце поселення (місто чи село), усього було виділено 49 страт (24 області, кожна з яких має міське та сільське населення, та місто Київ). Кількість міських та сільських дільниць, що підлягають відбору, були представлені в рівній пропорції, а розподіл дільниць між обласними стратами здійснювався пропорційно кількості дільниць у кожній області.

На першій ступені відбору виборчі дільниці в кожній страті відбиралися з рівною ймовірністю. Далі вибірку ділили між двома дослідницькими компаніями шляхом систематичного відбору – кожна друга дільниця призначалася для однієї компанії, дільниці, що залишилися, склали вибірку іншої компанії.

На другій ступені проводився випадковий систематичний (покроковий) відбір виборців на виборчій дільниці. Використовувався постійний крок відбору протягом дня проведення виборів без заданої певної кількості інтерв'ю. При цьому кожна дільниця «самозважується», тобто кількість респондентів, відібраних на кожній дільниці, була пропорційна кількості осіб, які прийшли голосувати на цю дільницю і, відповідно, кількість опитаних у кожній страті була пропорційна кількості тих, хто прийшов голосувати у цій страті.

Використана методика побудови вибірки та систематичний відбір респондентів за єдиним кроком дає змогу одержати незалежну від даних ЦВК оцінку структури тих, хто взяв участь у виборах, якщо не за областями (через недостатнє число дільниць у кожній області), то за виокремленими раніше чотирма регіонами.

¹ **Захід** – Закарпатська, Волинська, Рівненська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька та Хмельницька області; **Центр** – Житомирська, Вінницька, Кіровоградська, Черкаська, Полтавська, Сумська, Чернігівська, Київська області та місто Київ; **Південь** – Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька і Дніпропетровська області; **Схід** – Харківська, Донецька і Луганська області.

2.1.2 Дільниці та виборці, що не ввійшли у вибірку

Генеральна сукупність екзит-полу – виборці, які проголосували на звичайних виборчих дільницях на материковій території України. При цьому з вибірки були вилучені спеціалізовані дільниці (лікарні, в'язниці і т.п.), закордонний виборчий округ, а також дільниці у Донецькій і Луганській областях, де вибори не проводилися. У разі потрапляння до вибірки спеціалізованих дільниць вони були замінені. Відбір заміни здійснювали випадковим чином у межах області.

До вибірки екзит-полу також не ввійшли виборці, що голосують вдома.

2.1.3. Об'єм вибірки, крок відбору, запланована похибка вибірки

Кількість виборчих дільниць, що було включено до вибірки, становить 400 (по 200 для кожної дослідницької компанії). Дільниці кожної компанії розподілялися пропорційно між усіма стратами (див. пункт 2.1.1).

Планувалося в середньому опитати близько 45 респондентів на дільниці, тобто загалом приблизно 18 000 респондентів. Реально було опитано 17 610 респондентів.

Розрахунки кроку відбору базуються на попередньому досвіді проведення екзит-полів та даних електоральної статистики²:

Загальна кількість виборчих округів*	198
Кількість виборчих дільниць	29 786
Кількість виборців, внесених до списку виборців на виборчих дільницях, на яких голосування було організоване і проведене	30 921 218
Кількість виборців у витягу зі списку виборців для голосування за місцем перебування	838 136
Кількість виборців, які взяли участь у голосуванні у приміщенні для голосування	15 258 203
Кількість виборців, які взяли участь у голосуванні за місцем перебування	722 674
Загальна кількість виборців, які взяли участь у голосуванні	16 052 228
Очікувана явка виборців	60%
Реальна явка виборців (серед тих виборців, на чиїх дільницях голосування було організоване і проведене)	52,4%
Реальна явка виборців (серед усіх виборців)	52,7%
Середня кількість виборців**	1098
Кількість виборчих бюлетенів для голосування у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі, визначених не дійсними	298 402

* Дані стосуються тільки тих територій, де голосування було організоване і проведене.

** Середня кількість виборців розрахована серед усіх дільниць, в т.ч. і тих, де голосування не було організоване і проведене.

² Протокол Центральної виборчої комісії про результати виборів до Верховної Ради України // http://cvk.gov.ua/info/protokol_bmvo_ndu_26102014.pdf

Спираючись на досвід попередніх екзит-полів, середній крок був визначений на рівні 12 (аналогічний крок використовувався, зокрема, на виборах Президента 25 травня 2014 року).

Досвід попередніх екзит-полів показує, що на великих дільницях при застосуванні кроку відбору 12, у ранкові години найбільшої активності виборців інтерв'юери повинні опитувати 20 осіб на годину, тобто витратити менш ніж 3 хвилини на опитування, а цього явно недостатньо.

Тому для обласних центрів через великий розмір дільниць ми встановили «технічний» крок відбору 18, щоб знизити навантаження на інтерв'юера (потім ввели вагу 1,5 для «приведення» кроку до 12). Таким чином крок дорівнював 18 для обласних центрів, та 12 для інших міст і села.

Планування похибки вибірки здійснювалося з наступних міркувань. Статистична похибка вибірки з врахуванням дизайн-ефекту не перевищує 1,3%, але є ще систематичні похибки, які залежать від різних факторів (включаючи погодні умови), і їх важко оцінити. Виходячи з досвіду попередніх екзит-полів, що були проведені за такою самою методологією, ми припускали, що помилка вибірки не перевищить 2,5% для партій-лідерів і буде в межах 0,5–1% для інших політичних сил. На виборах Президента 25 травня 2014 року максимальна помилка вибірки для всіх кандидатів не перевищувала 1,2%.

2.2 Метод збору даних та інструментарій

Збір даних в екзит-полі здійснювався шляхом таємного анкетування, тобто респондентові пропонувалося самостійно позначити відповіді на запитання щодо свого електорального вибору на спеціальному бланку із назвами партій і вкинути бланк у запечатану картонну коробку, де вже лежали бланки з відповідями інших виборців. Використання методики таємного голосування під час екзит-полів дає змогу підвищити віру респондентів у анонімність опитування й уникнути впливу інтерв'юера. Участь інтерв'юера у фіксації відповідей допускалась лише в особливих випадках, наприклад, якщо респондент не міг самостійно заповнити анкету через поганий зір.

Основне запитання опитувальника було про те, за кого проголосував респондент, крім цього, пропонувалося відповісти на декілька додаткових, переважно демографічних запитань, але наголошувалося, що це необов'язково. Додаткові запитання включали такі параметри: «стать», «вікова група», «освіта», «час ухвалення рішення, за кого голосувати» та ін.

Опитувальники були підготовлені як українською, так і російською мовами. Респондент сам міг обрати мову, якою йому зручніше відповідати.

2.3 Збір даних

2.3.1 Підготовка інтерв'юерів

У дослідженні було задіяно близько 1000 інтерв'юерів, по два на кожній звичайній дільниці й три на дуже великих дільницях, як правило, розташованих в обласних центрах. Майже всі інтерв'юери пройшли загальне навчання й мали практичний досвід роботи. Якщо один з інтерв'юерів на дільниці не задовольняв ці вимоги, йому доручалося відраховувати з заданим кроком виборців, що проголосували, на виході з дільниць, а безпосередньо контакт із потенційним респондентом здійснював більш досвідчений колега.

Перед екзит-полем регіональні бригади інтерв'юерів здобули централізоване навчання інструкторів – супервайзерів дослідницьких організацій. Проводились й консультації телефоном – напередодні й безпосередньо в день проведення дослідження.

2.3.2 Процедура опитування

Процедура опитування містила такі етапи:

- Інтерв'юер відбирає респондента за допомогою заданого кроку.
- Інтерв'юер запрошує респондента до участі в дослідженні, звертаючись до нього відповідно до тексту звернення. Під час цього контакту повідомляються деталі дослідження, необхідні для отримання максимально щирої інформації.
- У разі згоди на участь в опитуванні інтерв'юер з'ясовує, якою мовою зручніше заповнювати анкету. Потім респонденту передають анкету і пропонують самостійно заповнити, згорнути і покласти її в коробку.
- Якщо відібраний респондент відмовляється від участі в дослідженні, то фіксується відмова (причини відмови, стать та орієнтовний вік відмовника) на «Бланку фіксації відмов». Відповідно відбувається заміна респондента, що відмовився, на наступного.

Опитування проходило в такі часові інтервали:

В обласних центрах, інших містах та СМТ	8.00–20.00
У селах	8.00–17.00

Відсоток тих, хто брав участь в опитуванні (Response Rate), становив 73%. Розподіл причин відмов наведено у таблиці:

Причина не названа	35,1
Немає вільного часу	21,1
Я голосував, проте не бажаю відповідати	17,9
Не хочу, щоб мій вибір став відомий	15,4
Я не вірю в чесність виборів	2,9
Не довіряю соціологам	2,6

Мені рекомендували не відповідати	1,3
Інші причини	4,4

Як видно з наступної таблиці, порівняння демографічних даних виборців, які погодились брати участь в опитуванні, й тих, хто відмовився, виявило кілька значущих розбіжностей:

- Люди літнього віку (від 60 років і старше) та молодь (до 30 років) більш охоче брали участь в екзит-полі. Натомість менш охоче брали участь в екзит-полі особи віком 40–59 років.
- Частіше погоджувалися брати участь в опитуванні жителі Західного регіону, рідше – жителі Південного і Східного регіонів.
- За типом поселення найбільше відмов було зафіксовано в обласних центрах і містах з населенням 100 тис. жителів і більше, а найактивнішими учасниками екзит-полу були жителі сіл.

	Респонденти	Нереспонденти	Різниця
Стать			
Чоловіча	46,3	45,7	0,6
Жіноча	53,7	54,3	- 0,6
Вік			
18–29	15,6	14,6	1,0*
30–39	18,5	17,6	0,9
40–49	19,1	21,5	- 2,3**
50–59	21,1	23,1	- 2,1**
60 років та старші	25,6	23,2	2,5**
Макрорегіони			
Західний	29,0	22,3	6,7**
Центральний	37,2	36,3	0,8
Південний	23,6	28,3	- 5,9
Східний	10,3	13,1	- 2,8**
Тип поселення			
Обласний центр	34,5	37,7	- 3,1**
Місто з населенням 100 тис. та більше	7,0	8,8	- 1,8**
Місто з населенням від 50 до 100 тис.	4,8	5,1	- 0,3
Місто з населенням від 20 до 49 тис.	4,8	3,7	1,1**
Місто з населенням менше 20 тис.	6,1	5,8	0,3
Селище міського типу	7,5	7,9	- 0,5
Село	35,3	31,0	4,3**

2.5 Контроль за роботою інтерв'юерів

У дослідженні було здійснено 10%-й крос-контроль за роботою інтерв'юерів, тобто контролери Центру Разумкова контролювали дільниці КМІС, а контролери КМІС контролювали дільниці Центру Разумкова. Дослідницькі організації додатково проводили внутрішні перевірки якості роботи власних опитувальних мереж. Окрім того, регіональні спостереження за якістю виконання робіт здійснили запрошені аудитори дослідження. Контроль проводився протягом усього дня голосування, а його результати регулярно повідомлялися в центральний офіс.

Контроль проводився методом візуального спостереження, причому особлива увага приділялася таким моментам:

- Наявність двох інтерв'юерів з помітними бейджиками і скриньками для збору опитувальників на виході виборчої дільниці.
- Використання процедури таємного голосування
- Дотримання кроку відбору.
- Реєстрація відмов.

Результати контролю не виявили яких-небудь серйозних відхилень від процедури опитування. У разі виявлення незначних порушень процедури (наприклад, робота на дільниці тільки одного інтерв'юера в періоди зниження інтенсивності голосування, зростання кількості упущених респондентів, тиснява на виході з великих дільниць тощо) оперативно вносилися корективи в роботу на дільницях.

2.6 Передача й обробка даних

2.6.1 Передача інформації

Передача інформації від інтерв'юерів до регіональних бригадирів здійснювалася телефоном чотири рази для міст і тричі – для сіл.

Регіональні бригадири передавали дані в центральний офіс у Києві для кожної дільниці окремо (в міру їхнього надходження) телефоном, факсом та e-mail.

Наступного дня після опитування регіональні бригадири збирали паперові анкети, перевіряли правильність заповнення інформації і відправляли дані у Київ.

2.6.2 Введення даних

Кодування і введення даних здійснювалося за єдиними стандартизованими формами у статистичних пакетах OCA й SPSS. Остаточні дані представлено у форматі SPSS for Windows. Введення даних проходило у два етапи. У день проведення екзит-полу вводилися агреговані дані на рівні виборчих дільниць. Після одержання паперових анкет із всіх регіонів дані знову вводилися, вже на індивідуальному рівні.

2.6.3 Методика зважування даних

Ми використовували дві групи ваг – ваги проміжні і ваги остаточні. Проміжні ваги використовувалися для першого поширення інформації, що відбувалося відразу після закриття виборчих дільниць о 20.00. На цей час не було ще повної інформації (зокрема, не було інформації про голосування виборців у містах після 18.00, бо інтерв'юери надіслали нам інформацію станом на 18.00 і продовжували працювати).

Проміжні ваги компенсували відсутність цієї інформації.

Остаточні ваги використовувалися після отримання всієї інформації. Вони включали:

- Вагу, що компенсує різницю кроків.
- Власне, методологія дослідження передбачала опитування з єдиним кроком (12), але в обласних центрах був встановлений вдвічі більший «технічний» крок (18), щоб інтерв'юери встигали опитувати всіх, хто потрапляє до вибірки. Тому застосування цієї ваги враховує опитаних в обласних центрах у кількості, яка була б, якби крок становив не 18, а 12.
- Вагу, що компенсує дострокове закінчення робіт.

У містах опитування проводилося до закінчення голосування (20.00), а в селі роботи закінчувалися о 17.00. Тому для даних, отриманих у селі, використовувалися ваги, що дають змогу прогнозувати, які дані були б зібрані, якби інтерв'юери працювали до 20.00. Для розрахунку цих ваг використовувалися дані постелекторальних досліджень попередніх років.

- Вагу, що компенсує диспропорцію вибірки за типом поселення.

У вибірці кількість дільниць у містах і кількість дільниць у селах однакова, хоча у сільській місцевості кількість дільниць більша (співвідношення кількості дільниць становить приблизно 45% на 55%). Ваги компенсують цю диспропорцію.

Остаточні ваги – добуток трьох вказаних ваг.

3. Зіставлення даних екзит-полу з результатами виборів

Дані екзит-полу оновлювалися тричі:

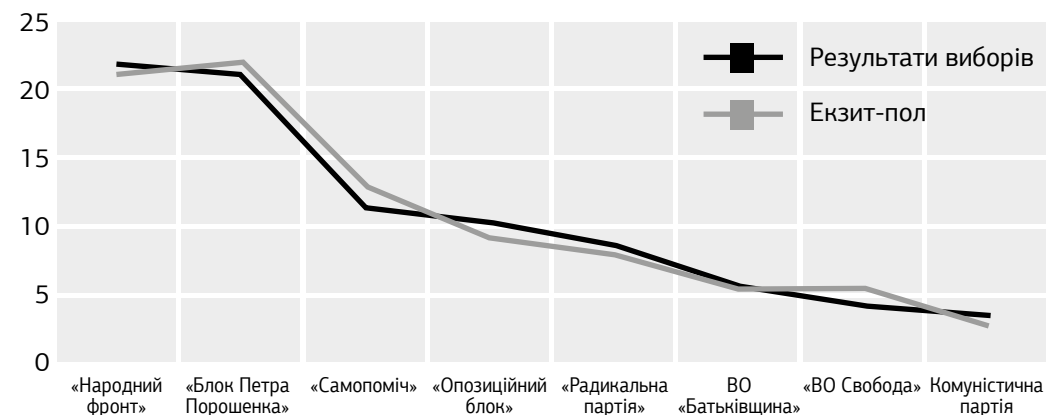
- Відразу по закритті виборчих дільниць – на основі узагальнення даних опитування, завершеного до 18.00, результати якого були продиктовані телефоном.
- Через 3 години після закриття дільниць – з додаванням даних, зібраних на дільницях, де робота тривала до 20.00 (теж продиктованих телефоном).
- Після отримання даних з областей і введення анкет. Тому з результатами виборів ми зіставляли попередні й остаточні дані екзит-полу.

У таблиці 1 і на діаграмі 1 наведено порівняння даних екзит-полу, оприлюднених після закриття дільниць, з результатами виборів.

Таблиця 1. Дані Національного екзит-полу'2014 станом на 18:00 щодо результатів голосування виборців України 26 жовтня 2014 року:

Політичні партії:	Результати виборів	Дані екзит-полу станом на 18:00	Різниця
«Народний фронт»	22,14	21,33	0,81
«Блок Петра Порошенка»	21,82	23,05	-1,23
«Об'єднання «САМОПОМІЧ»	10,97	13,20	-2,23
«Опозиційний блок»	9,43	7,62	1,81
Радикальна партія Олега Ляшка	7,44	6,44	1,00
Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	5,68	5,56	0,12
Всеукраїнське об'єднання «Свобода»	4,71	6,32	-1,61
Комуністична партія України	3,88	2,91	0,97
Партія Сергія Тігіпка «Сильна Україна»	3,11	2,60	0,51
«Громадянська позиція (Анатолій Гриценко)»	3,10	3,46	-0,36
«Всеукраїнське аграрне об'єднання «ЗАСТУП»	2,65	1,79	0,86
«Правий сектор»	1,80	2,40	-0,60
«Солідарність жінок України»	0,66	0,63	0,03
Політична Партія «5.10»	0,42	0,47	-0,05
«Інтернет-партія України»	0,36	0,37	-0,01
Партія Зелених України	0,25	0,24	0,01
Українська партія «Зелена планета»	0,23	0,25	-0,02
«ВІДРОДЖЕННЯ»	0,19	0,17	0,02
«Єдина Країна»	0,17	0,23	-0,06
«Нова політика»	0,12	0,10	0,02
Всеукраїнське політичне об'єднання «УКРАЇНА – ЄДИНА КРАЇНА»	0,12	0,17	-0,05
Партія «Сила Людей»	0,11	0,11	0,00
Партія «УКРАЇНА МАЙБУТНЬОГО»	0,08	0,08	0,00
Партія «Сила і Честь»	0,08	0,13	-0,05
Партія Громадянський рух України	0,08	0,05	0,03
Партія «Національна Демократична партія України»	0,07	0,08	-0,01
Партія «Блок лівих сил України»	0,07	0,09	-0,02
Ліберальна партія України	0,05	0,04	0,01
Конгрес Українських Націоналістів	0,05	0,11	-0,06

Діаграма 1. Порівняння даних екзит-полу, які оприлюднені одразу після закриття дільниць, з результатами виборів (партії, що отримали понад 1% голосів виборців).

Попередні дані екзит-полу відрізняються від результатів виборів не більш ніж на 2,2%.

У таблиці 2 наведено результати порівняння уточнених даних екзит-полу і даних, отриманих вже не телефоном, а в «твердих» копіях.

Таблиця 2. Остаточні дані Національного екзит-полу'Рада-2014 щодо результатів голосування виборців України 26 жовтня 2014 року:

Політичні партії:	Результати виборів % ЗА	Остаточні дані екзит-полу	Порівняння ЦВК
«Народний фронт»	22,14	21,32	0,82
«Блок Петра Порошенка»	21,82	23,31	-1,49
«Об'єднання «САМОПОМІЧ»	10,97	13,57	-2,60
«Опозиційний блок»	9,43	7,56	1,87
Радикальна партія Олега Ляшка	7,44	6,43	1,01
Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	5,68	5,46	0,22
Всеукраїнське об'єднання «Свобода»	4,71	6,25	-1,54
Комуністична партія України	3,88	2,77	1,11
Партія Сергія Тігіпка «Сильна Україна»	3,11	2,61	0,50
«Громадянська позиція (Анатолій Гриценко)»	3,10	3,40	-0,30
«Всеукраїнське аграрне об'єднання «ЗАСТУП»	2,65	1,74	0,91
«Правий сектор»	1,80	2,47	-0,67

Політичні партії:	Результати виборів % ЗА	Остаточні дані екзит-полу	Порівняння ЦВК
«Солідарність жінок України»	0,66	0,58	0,08
Політична Партія «5.10»	0,42	0,51	-0,09
«Інтернет-партія України»	0,36	0,37	-0,01
Партія Зелених України	0,25	0,22	0,03
Українська партія «Зелена планета»	0,23	0,24	-0,01
«ВІДРОДЖЕННЯ»	0,19	0,13	0,06
«Єдина Країна»	0,17	0,23	-0,06
«Нова політика»	0,12	0,09	0,03
Всеукраїнське політичне об'єднання «УКРАЇНА – ЄДИНА КРАЇНА»	0,12	0,17	-0,05
Партія «Сила Людей»	0,11	0,12	-0,01
Партія «УКРАЇНА МАЙБУТНЬОГО»	0,08	0,08	0,00
Партія «Сила і Честь»	0,08	0,08	0,00
Партія Громадянський рух України	0,08	0,05	0,03
Партія «Національна Демократична партія України»	0,07	0,05	0,02
Партія «Блок лівих сил України»	0,07	0,10	-0,03
Ліберальна партія України	0,05	0,04	0,01
Конгрес Українських Націоналістів	0,05	0,05	0,00

Як бачимо, максимальна відмінність даних екзит-полу від результатів виборів становить 2,6% для партії «Самопоміч», підтримка якої була переоцінена. Відхилення у випадку інших політичних сил не перевищує 1,9%. Відмінності можуть пояснюватися як випадковим стохастичним відхиленням, так і тим, що ми, як вже вказувалося, не опитували деякі категорії населення, які брали участь у виборах: ті, хто голосував за кордоном; ті, хто голосував вдома; ті, хто голосував у в'язницях та медичних установах, а також фактично неможливо було опитувати військовослужбовців. Відмінності також можуть бути пов'язані з різною готовністю жителів окремих регіонів і прихильників окремих партій брати участь в екзит-полі і щиро відповідати про свій електоральний вибір (зокрема, як було зазначено раніше, більше виявляли бажання брати участь у екзит-полі жителі Заходу України).

Розділ 3

Михайло МІЩЕНКО

ЕЛЕКТОРАТ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ У ДЕМОГРАФІЧНИХ ВИМІРАХ

Результати опитування на виході з виборчих дільниць дають змогу проаналізувати особливості голосування та рівень електоральної активності представників соціально-демографічних груп виборців, виокремлених за регіональною, поселенською, віковою, ґендерною ознаками та за рівнем освіти.

Відмінності між регіонами України у рівні підтримки політичних сил виявляють себе на кожних виборах. На останніх парламентських виборах, за даними екзит-полу, у Центральному і Південному регіонах найбільшу підтримку виборців отримав «Блок Петра Порошенка», у Західному регіоні – «Народний фронт», на Сході і Донбасі – «Опозиційний блок».

Серед політичних партій, які не подолали п'ятивідсоткового виборчого бар'єра, найбільша різниця у рівні електоральної підтримки між регіонами має Комуністична партія України – якщо на Донбасі за неї проголосували 10% виборців, то у Західному регіоні – лише 0,3%.

На Донбасі вищою, ніж загалом по країні, виявилася частка тих, хто відповів, що викреслив всі партії або зіпсував бюлетень (3,1%).

Таблиця 1. «Позначте, будь ласка, за яку політичну партію Ви тільки що проголосували на виборах до Верховної Ради України?», розподіл за регіонами, %

	Україна в цілому, N=17610	Регіони*:				
		Західний, N=3893	Центральний, N=1555	Південний, N=3418	Східний, N=1926	Донбас, N=1586
«Блок Петра Порошенка»	23,0	22,3	26,8	24,1	17,5	12,9
ПП «Народний фронт»	21,0	31,5	22,2	12,3	12,3	8,1
ПП «Об'єднання «САМОПОМІЧ»	13,4	16,2	14,0	9,7	12,0	6,0
ПП «Опозиційний блок»	7,5	0,7	2,4	11,4	20,9	25,4
Радикальна партія Олега Ляшка	6,3	5,6	7,6	4,7	5,5	6,0
ВО «Свобода»	6,2	7,8	7,2	3,8	3,8	2,3
ВО «Батьківщина»	5,4	4,5	6,0	5,0	6,1	2,2
ПП «Громадянська позиція (Анатолій Гриценко)»	3,4	3,8	3,2	3,4	3,3	2,2

Комуністична партія України	2,7	0,3	1,4	6,0	5,4	10,0
Партія Сергія Тігіпка «Сильна Україна»	2,6	0,8	1,3	7,9	4,2	5,8
ПП «Правий сектор»	2,4	2,5	2,3	2,3	2,3	4,2
ПП «Всеукраїнське аграрне об'єднання «ЗАСТУП»	1,7	1,6	1,8	2,9	1,4	0,5
Інші партії	3,1	1,8	2,7	4,6	3,7	8,0
Викреслили всі партії або зіпсували бюлетень	0,8	0,3	0,6	1,2	0,9	3,1
Не пам'ятають, за кого голосували	0,5	0,2	0,4	0,5	0,7	2,6
Неправильно заповнили анкету	0,2	0,1	0,2	0,2	0,1	0,9

* **Західний регіон** – Закарпатська, Волинська, Рівненська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька області;

Центральний регіон – Житомирська, Вінницька, Київська, Кіровоградська, Черкаська, Полтавська, Сумська, Чернігівська, Хмельницька області і місто Київ;

Південний регіон – Одеська, Миколаївська, Херсонська області;

Східний регіон – Запорізька, Дніпропетровська, Харківська області;

Донбас – Донецька і Луганська області.

Як можна бачити з таблиці 2, спостерігаються істотні відмінності у підтримці на виборах партій між міськими і сільськими жителями. Однак, значною мірою вони зумовлені різним рівнем урбанізації регіонів, тому є сенс розглядати відмінності у голосуванні міських і сільських жителів окремо за регіонами (див. табл. 3).

Таблиця 2. «Позначте, будь ласка, за яку політичну партію Ви тільки що проголосували на виборах до Верховної Ради України?», відповіді залежно від типу поселення, %

	Міста та смт, N=12737	Села, N=4873
Партія «Блок Петра Порошенка»	21,9**	25,0**
ПП «Народний фронт»	18,5**	25,6**
ПП «Об'єднання «САМОПОМІЧ»	16,4**	7,9**
ПП «Опозиційний блок»	8,9**	4,7**
Радикальна Партія Олега Ляшка	4,9**	8,9**
ВО «Свобода»	6,7**	5,3**
ВО «Батьківщина»	4,9**	6,3**
ПП «Громадянська позиція (Анатолій Гриценко)»	3,7**	2,8**
Комуністична партія України	3,1**	2,0**

Партія Сергія Тігіпка «Сильна Україна»	2,6	2,5
ПП «Правий сектор»	3,0**	1,4**
ПП «Всеукраїнське аграрне об'єднання «ЗАСТУП»	0,8**	3,3**
Інші партії	3,4**	2,4**
Викреслили всі партії або зіпсували бюлетень	0,7	0,8
Не пам'ятають, за кого голосували	0,3**	0,9**
Неправильно заповнили анкету	0,1	0,3

* Різниця статистично значуща на рівні $p < 0,05$

** Різниця статистично значуща на рівні $p < 0,01$

За «Блок Петра Порошенка» частіше голосували сільські жителі у Центральному та Південному регіонах (в інших регіонах статистично значущих відмінностей у голосуванні за цю політичну силу між містом і селом не спостерігається). За «Народний Фронт» частіше голосували сільські жителі Заходу і Центру країни, тобто саме в тих регіонах, де ця політична сила здобула найбільшу підтримку. Особливо помітна різниця у Західному регіоні, де за цю партію голосували 36,9% жителів сіл і лише 26,0% містян. Частіше підтримували сільські жителі й Радикальну партію Олега Ляшка в усіх регіонах, крім Південного, й ВО «Батьківщина» – у Західному, Центральному і Південному регіонах, й Партію Сергія Тігіпка «Сильна Україна» – у Центральному регіоні, а також «Всеукраїнське аграрне об'єднання «ЗАСТУП» – у Центральному, Південному та Східному регіонах.

За «Об'єднання «САМОПОМІЧ» жителі міст голосували частіше, ніж жителі сіл, у всіх без винятку регіонах, за ВО «Свобода» – у Центральному, Південному та Східному регіонах, за «Опозиційний блок» – на Донбасі, за Політичну партію «Громадянська позиція (Анатолій Гриценко)» – у Західному регіоні, за КПУ – у Південному регіоні. За «Правий сектор» у Західному і Центральному регіонах частіше голосували містяни, тоді як на Донбасі – сільські жителі.

Таблиця 3. «Позначте, будь ласка, за яку політичну партію Ви тільки що проголосували на виборах до Верховної Ради України?», відповіді залежно від регіону і типу поселення, %

	Західний регіон		Центральний регіон	
	Міста та смт, N=2237	Села, N=1656	Міста та смт, N=5103	Села, N=2055
Партія «Блок Петра Порошенка»	22,5	22,1	25,5**	29,3**
ПП «Народний фронт»	26,0**	36,9**	21,0**	24,3**
ПП «Об'єднання «САМОПОМІЧ»	20,7**	11,8**	18,0**	6,3**
ПП «Опозиційний блок»	0,7	0,7	2,6	2,0
Радикальна партія Олега Ляшка	4,4**	6,8**	5,5**	11,7**

ВО «Свобода»	8,1	7,6	8,4**	5,1**
ВО «Батьківщина»	3,8*	5,1*	5,5**	7,1**
ПП «Громадянська позиція (Анатолій Гриценко)»	5,0**	2,7**	3,3	3,0
Комуністична партія України	0,4	0,2	1,5	1,2
Партія Сергія Тігіпка «Сильна Україна»	1,0	0,6	1,1*	1,7*
ПП «Правий сектор»	3,8**	1,2**	2,9**	1,1**
ПП «Всеукраїнське аграрне об'єднання «ЗАСТУП»	1,4	1,8	0,5**	4,1**
Інші партії	1,6	1,9	3,0**	1,9**
Викреслили всі партії або зіпсували бюлетень	0,4	0,3	0,8*	0,3*
Не пам'ятають, за кого голосували	0,1	0,3	0,2**	0,7**
Неправильно заповнили анкету	0,1	0,1	0,1	0,2

	Південний регіон		Східний регіон	
	Міста та смт, N=1125	Села, N=430	Міста та смт, N=3015	Села, N=403
Партія «Блок Петра Порошенка»	21,1**	29,1**	17,1	19,0
ПП «Народний фронт»	12,2	12,3	12,8	9,7
ПП «Об'єднання «САМОПОМІЧ»	12,4**	5,1**	13,4**	5,2**
ПП «Опозиційний блок»	12,3	9,9	21,1	20,1
Радикальна партія Олега Ляшка	4,9	4,2	4,3**	11,2**
ВО «Свобода»	4,7*	2,2*	4,2*	1,6*
ВО «Батьківщина»	4,0*	6,9*	5,7	7,8
ПП «Громадянська позиція (Анатолій Гриценко)»	3,2	3,9	3,6	1,5
Комуністична партія України	7,2**	4,0**	5,2	6,0
Партія Сергія Тігіпка «Сильна Україна»	7,2	9,0	4,1	4,4
ПП «Правий сектор»	3,4	0,5	2,6	1,1
ПП «Всеукраїнське аграрне об'єднання «ЗАСТУП»	1,5**	5,5**	0,7**	4,8**
Інші партії	4,8	4,2	4,0	2,6
Викреслили всі партії або зіпсували бюлетень	1,0	1,7	0,6**	2,5**
Не пам'ятають, за кого голосували	0,1	1,0	0,4**	2,3**
Неправильно заповнили анкету	0,0	0,5	0,1	0,0

	Донбас	
	Міста та смт, N=1125	Села, N=430
Партія «Блок Петра Порошенка»	14,1	10,4
ПП «Народний фронт»	8,4	7,5
ПП «Об'єднання «САМОПОМІЧ»	7,7**	2,5**
ПП «Опозиційний блок»	28,2**	19,6**
Радикальна партія Олега Ляшка	4,9**	8,6**
ВО «Свобода»	2,5	1,8
ВО «Батьківщина»	2,0	2,5
ПП «Громадянська позиція (Анатолій Гриценко)»	2,2	2,1
Комуністична партія України	9,1	12,1
Партія Сергія Тігіпка «Сильна Україна»	5,5	6,1
ПП «Правий сектор»	2,0**	8,9**
ПП «Всеукраїнське аграрне об'єднання «ЗАСТУП»	0,7	0,0
Інші партії	8,2	7,1
Викреслили всі партії або зіпсували бюлетень	2,7	3,9
Не пам'ятають, за кого голосували	1,5**	4,6**
Неправильно заповнили анкету	0,3	2,1

* Різниця статистично значуща на рівні $p < 0,05$

** Різниця статистично значуща на рівні $p < 0,01$

Стосовно відмінностей в електоральних уподобаннях представників різних вікових груп, то можна відзначити більш високий рівень електоральної підтримки «Блоку Петра Порошенка» у старших вікових групах порівняно з молодими виборцями. Із зростанням віку виборців зростає електоральна підтримка КПУ, «Опозиційного блоку», ВО «Батьківщина», ВО «Свобода», ПП «Громадянська позиція (Анатолій Гриценко)». Чим молодші респонденти, тим частіше вони голосували за «Об'єднання «САМОПОМІЧ» та «Правий сектор» (див. табл. 4).

Таблиця 4. «Позначте, будь ласка, за яку політичну партію Ви тільки що проголосували на виборах до Верховної Ради України?», відповіді залежно від віку опитаних, %

	18–29 років, N=2613	30–39 років, N=3197	40–49 років, N=3285	50–59 років, N=3641	60 років та старші, N=4458
Партія «Блок Петра Порошенка»	19,9	21,9	23,2	24,9	24,0
ПП «Народний фронт»	21,7	21,0	20,4	20,4	22,1
ПП «Об'єднання «САМОПОМІЧ»	19,1	18,9	15,9	11,1	6,0
ПП «Опозиційний блок»	5,3	5,5	6,6	8,3	10,0
Радикальна партія Олега Ляшка	7,6	5,0	5,3	6,5	7,0
ВО «Свобода»	4,3	5,2	6,6	7,0	7,1
ВО «Батьківщина»	3,3	4,5	5,4	6,2	6,6
ПП «Громадянська позиція (Анатолій Гриценко)»	2,7	2,8	3,3	4,1	3,7
Комуністична партія України	0,6	1,6	1,8	2,3	5,8
Партія Сергія Тігіпка «Сильна Україна»	2,9	2,9	3,1	1,9	2,3
ПП «Правий сектор»	4,2	3,4	2,6	2,1	0,8
ПП «Всеукраїнське аграрне об'єднання «ЗАСТУП»	1,7	1,7	1,5	2,1	1,1
Інші партії	5,0	3,7	3,1	2,2	2,0
Викреслили всі партії або зіпсували бюлетень	1,0	1,3	0,8	0,5	0,5
Не пам'ятають, за кого голосували	0,6	0,3	0,3	0,4	0,7
Неправильно заповнили анкету	0,1	0,2	0,0	0,1	0,2

Жінки частіше за чоловіків голосували за «Народний фронт», «Опозиційний блок», ВО «Батьківщина», тоді як чоловіки частіше за жінок голосували за «Об'єднання «САМОПОМІЧ», Радикальну партію Олега Ляшка, ВО «Свобода», Політичну партію «Громадянська позиція (Анатолій Гриценко)» та за «Правий сектор» (див. табл. 5).

Таблиця 5. «Позначте, будь ласка, за яку політичну партію Ви тільки що проголосували на виборах до Верховної Ради України?», відповіді залежно від статі опитаних, %

	Чоловіки, N=7913	Жінки, N=9229
Партія «Блок Петра Порошенка»	23,1	22,9
ПП «Народний фронт»	18,6**	23,3**
ПП «Об'єднання «САМОПОМІЧ»	14,1*	13,0*
ПП «Опозиційний блок»	6,2**	8,4**
Радикальна партія Олега Ляшка	6,8**	5,8**
ВО «Свобода»	7,9**	4,7**
ВО «Батьківщина»	4,9**	5,8**
ПП «Громадянська позиція (Анатолій Гриценко)»	3,7*	3,1*
Комуністична партія України	2,9	2,5
Партія Сергія Тігіпка «Сильна Україна»	2,6	2,5
ПП «Правий сектор»	2,9**	2,0**
ПП «Всеукраїнське аграрне об'єднання «ЗАСТУП»	1,6	1,7
Інші партії	3,0	3,0
Викреслили всі партії або зіпсували бюлетень	0,8	0,7
Не пам'ятають, за кого голосували	0,5	0,5
Неправильно заповнили анкету	0,2	0,1

* Різниця статистично значуща на рівні $p < 0,05$

** Різниця статистично значуща на рівні $p < 0,01$

Стосовно різниці в електоральній поведінці залежно від освітнього рівня виборців, то результати екзит-полу дають підстави говорити про те, що підтримка «Народного фронту», Радикальної партії Олега Ляшка, Комуністичної партії України, Всеукраїнського аграрного об'єднання «ЗАСТУП» знижується із зростанням освітнього рівня респондентів (див. табл. 6). Тоді як наміри голосувати за «Об'єднання «САМОПОМІЧ», ВО «Свобода», Політичну партію «Громадянська позиція (Анатолій Гриценко)», «Правий сектор», навпаки, тим вищі, чим вищим є освітній рівень виборців.

Таблиця 6. «Позначте, будь ласка, за яку політичну партію Ви тільки що проголосували на виборах до Верховної Ради України?», відповіді залежно від рівня освіти опитаних, %

	Неповна середня, N=914	Повна середня загальна, N=2960	Середня спеціальна, N=5675	Вища або незакінчена вища, N=7492
Партія «Блок Петра Порошенка»	20,6	23,1	24,1	22,3
ПП «Народний фронт»	25,5	23,9	22,8	18,2
ПП «Об'єднання «САМОПОМІЧ»	5,8	7,7	10,1	19,6
ПП «Опозиційний блок»	6,7	8,3	7,7	7,1
Радикальна партія Олега Ляшка	11,3	10,3	6,9	3,4
ВО «Свобода»	4,7	5,4	6,2	6,7
ВО «Батьківщина»	6,2	5,3	5,8	4,9
ПП «Громадянська позиція (Анатолій Гриценко)»	1,9	2,6	3,1	4,1
Комуністична партія України	4,9	3,0	2,6	2,3
Партія Сергія Тігіпка «Сильна Україна»	2,2	2,0	2,7	2,8
ПП «Правий сектор»	1,1	1,6	2,0	3,3
ПП «Всеукраїнське аграрне об'єднання «ЗАСТУП»	2,5	2,0	1,9	1,2
Інші партії	3,1	2,9	2,8	3,2
Викреслили всі партії або зіпсували бюлетень	0,9	0,7	0,9	0,6
Не пам'ятають, за кого голосували	2,2	1,0	0,3	0,2
Неправильно заповнили анкету	0,3	0,2	0,1	0,1

Загалом, підсумовуючи зв'язок між голосуванням за політичні партії під час виборів із соціально-демографічними характеристиками виборців, на основі аналізу коефіцієнтів кореляції Крамера V, що характеризує рівень кореляційного зв'язку, ми можемо констатувати, що підтримка виборцями «Блоку Петра Порошенка», «Народного фронту», «Опозиційного блоку», Комуністичної партії України, Партії Сергія Тігіпка «Сильна Україна» найтісніше корелює з регіоном проживання (див. табл. 7). Найбільшою мірою серед усіх політичних сил з регіоном корелює електоральна підтримка «Опозиційного блоку» (значення коефіцієнта кореляції Крамера дорівнює 0,325).

Стосовно підтримки ВО «Свобода», то тут співставну з регіоном роль відіграє також стать респондентів, а стосовно підтримки ВО «Батьківщина» – ще й їхній вік. Голосування за «Об'єднання «САМОПОМІЧ» найбільшою мірою пов'язане з рівнем освіти та віком виборців, за Радикальну партію Олега Ляшка – з рівнем освіти, за «Правий сектор» – з віком опитаних, за «Всеукраїнське аграрне об'єднання «ЗАСТУП» – з типом поселення.

Таблиця 7. Рівні зв'язку розподілу голосів, відданих за політичні сили, із соціально-демографічними характеристиками виборців (коефіцієнт Крамера V)*

	Соціально-демографічні характеристики:				
	Регіон проживання	Тип поселення	Вік	Стать	Освіта
Партія «Блок Петра Порошенка»	0,096	0,035	0,040	0,003	<i>0,023</i>
ПП «Народний фронт»	0,187	0,083	0,018	0,058	0,065
ПП «Об'єднання «САМОПОМІЧ»	0,072	0,119	0,152	<i>0,016</i>	0,158
ПП «Опозиційний блок»	0,325	0,076	0,070	0,040	0,018
Радикальна партія Олега Ляшка	0,046	0,079	0,039	0,021	0,117
ВО «Свобода»	0,078	0,028	0,044	0,065	0,025
ВО «Батьківщина»	0,042	0,028	0,051	0,020	<i>0,020</i>
ПП «Громадянська позиція (Анатолій Гриценко)»	0,020	0,023	0,029	0,019	0,038
Комуністична партія України	0,161	0,034	0,116	0,013	0,037
Партія Сергія Тігіпка «Сильна Україна»	0,144	0,004	0,030	0,002	0,019
ПП «Правий сектор»	<i>0,025</i>	0,050	0,077	0,028	0,052
ПП «Всеукраїнське аграрне об'єднання «ЗАСТУП»	0,038	0,091	0,028	0,004	0,031
Інші партії	0,078	0,027	0,062	0,000	0,011
Викреслили всі партії або зіпсували бюлетень	0,064	0,002	0,037	0,009	<i>0,020</i>

* Жирним шрифтом виділено коефіцієнти, статистично значущі на рівні $p < 0,001$; жирним курсивом наведено коефіцієнти, статистично значущі на рівні $p < 0,01$; курсивом наведено коефіцієнти, статистично значущі на рівні $p < 0,05$, усі інші коефіцієнти статистично незначущі на рівні $p > 0,05$.

Відмінності у рівні підтримки політичних партій представниками різних соціально-демографічних груп спричиняють відмінності у характеристиках електорату цих політичних сил (див. табл. 8). Насамперед потрібно відзначити чималі відмінності в «регіональній» структурі електоратів. Так, серед виборців «Народного фронту» 81%, серед виборців ВО «Свобода» – 80,2%, «Об'єднання «САМОПОМІЧ» – 73,2%, «Блоку Петра Порошенка» – 72,2%, Радикальної партії Олега Ляшка – 71,6%, Політичної партії «Громадянська позиція (Анатолій Гриценко)» – 68%, ВО «Батьківщина» – 66,7%, «Всеукраїнського аграрного об'єднання «ЗАСТУП» – 65,9%, «Правого сектору» – 64,3% становлять жителі Західного і Центрального регіонів, тоді як 84,8% виборців «Опозиційного блоку», 76,3% – КПУ і 71,5% – Партії Сергія Тігіпка «Сильна Україна» становлять жителі Південного, Східного регіонів та Донбасу.

Найбільша частка міського населення зосереджена серед електорату «Правого сектору» (79,7%), «Об'єднання «САМОПОМІЧ» (79,1%), «Опозиційного блоку» (77,5%), КПУ (74,3%), найбільша частка сільського населення – серед виборців «Всеукраїнського аграрного об'єднання «ЗАСТУП» (68,1%) і Радикальної партії Олега Ляшка (49,8%).

«Найстаріший» за віком електорат у Комуністичної партії – 54,8% з-поміж тих, хто голосував за неї, – люди віком від 60 років і старші (що більше, ніж було на парламентських виборах 2012 р. – 40,1%). «Наймолодший» електорат у «Правого сектору» (53,1% тих, хто голосував за цю політичну силу, мають вік до 40 років) та «Об'єднання «САМОПОМІЧ» (48,4%).

Як відомо, більшість українських виборців становлять жінки. Вони ж становлять більшість виборців «Опозиційного блоку», «Народного фронту», ВО «Батьківщина», «Всеукраїнського аграрного об'єднання «ЗАСТУП», «Блоку Петра Порошенка», «Об'єднання «САМОПОМІЧ». Чоловіки становлять більшість виборців «Правого сектору» і ВО «Свобода». Частки чоловіків і жінок у структурі електорату Партії Сергія Тігіпка «Сильна Україна», КПУ, Радикальної партії Олега Ляшка, Політичної партії «Громадянська позиція (Анатолій Гриценко)» не відрізняються на статистично значущому рівні.

Найвищий рівень освіти в електорату «Об'єднання «САМОПОМІЧ», «Правого сектору» та ПП «Громадянська позиція (Анатолій Гриценко)» – відповідно 62,9%, 59% і 52,7% виборці цих політичних сил мають вищу або незакінчену вищу освіту. Найнижчим є освітній рівень виборців Радикальної партії Олега Ляшка – лише 23,8% серед них мають вищу або незакінчену вищу освіту.

Таблиця 8. Соціально-демографічний склад електорату політичних партій на парламентських виборах 2014 року, %

	Регіони:				Тип поселень:		Вікові групи:					
	Західний	Центральний	Південний	Східний	Донбас	Міста і смт	Села	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років та старші
								18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років та старші
Партія «Блок Петра Порошенка», N=3956	24,7	47,5	10,6	14,9	2,3	61,6	38,4	13,5	17,6	19,3	22,8	26,7
ПП «Народний фронт», N=3544	38,1	42,9	5,9	11,5	1,6	57,0	43,0	16,1	18,4	18,5	20,3	26,8
ПП «Об'єднання «САМОПОМІЧ», N=2356	30,7	42,5	7,3	17,6	1,8	79,1	20,9	22,2	26,2	22,6	17,5	11,5
ПП «Опозиційний блок», N=1533	2,4	12,9	15,5	55,3	14,0	77,5	22,5	11,2	13,7	17,0	23,7	34,4
Радикальна партія Олега Ляшка, N=1109	22,5	49,1	7,5	17,0	3,9	50,2	49,8	18,9	14,7	16,2	21,7	28,5
ВО «Свобода», N=1069	32,4	47,8	6,2	12,1	1,5	69,8	30,2	10,8	15,7	20,2	23,8	29,5
ВО «Батьківщина», N=895	21,1	45,6	9,5	22,2	1,6	59,0	41,0	9,6	15,7	19,0	24,2	31,5
ПП «Громадянська позиція (Анатолій Гриценко)», N=578	29,1	38,9	10,3	19,1	2,6	70,5	29,5	12,3	15,4	18,8	25,5	28,0
Комуністична партія України, N=546	2,6	21,2	22,3	38,9	15,1	74,3	25,7	3,5	10,8	12,7	18,2	54,8
Партія Сергія Тігіпка «Сильна Україна», N=479	7,8	20,6	30,7	31,6	9,2	65,9	34,1	17,4	21,1	23,3	15,2	23,0
ПП «Правий сектор», N=447	26,1	38,2	9,6	19,0	7,1	79,7	20,3	27,1	26,0	20,1	18,4	8,4
ПП «Всеукраїнське аграрне об'єднання «ЗАСТУП», N=264	23,8	42,1	17,2	15,8	1,1	31,9	68,1	16,6	19,8	17,8	27,8	18,0

Таблиця 8. Соціально-демографічний склад електорату політичних партій на парламентських виборах 2014 року, %

	Стать:		Рівень освіти:				Вища або незакінчена вища
	Чоловіки	Жінки	Неповна середня	Повна середня загальна	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	
Партія «Блок Петра Порошенка», N=3956	46,6	53,4	5,1	18,0	34,7	42,3	
ПП «Народний фронт», N=3544	40,7	59,3	6,8	20,1	35,6	37,5	
ПП «Об'єднання «САМОПОМІЧ», N=2356	48,3	51,7	2,4	10,2	24,5	62,9	
ПП «Опозиційний блок», N=1533	39,2	60,8	5,1	19,7	33,9	41,3	
Радикальна Партія Олега Ляшка, N=1109	50,4	49,6	10,2	29,4	36,6	23,8	
ВО «Свобода», N=1069	58,8	41,2	4,3	15,5	33,0	47,2	
ВО «Батьківщина», N=895	42,1	57,9	6,6	17,8	35,8	39,8	
ПП «Громадянська позиція (Анатолій Гриценко)», N=578	51,3	48,7	3,1	13,8	30,3	52,7	
Комуністична партія України, N=546	50,2	49,8	10,4	19,9	32,0	37,7	
Партія Сергія Тігіпка «Сильна Україна», N=479	46,9	53,1	4,9	13,9	34,6	46,6	
ПП «Правий сектор», N=447	55,3	44,7	2,5	11,5	27,0	59,0	
ПП «Всеукраїнське аграрне об'єднання «ЗАСТУП», N=264	44,7	55,3	8,4	21,4	38,0	32,2	

Розділ 4

Ірина БЕКЕШКІНА

ПЕРШОЧЕРГОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ КРАЇНИ:
ДУМКИ ЕЛЕКТОРАТІВ РІЗНИХ ПАРТІЙ

До екзит-полу парламентських виборів 2014 року вперше було включено запитання, яке, здавалося б, не стосується безпосередньо електорального вибору – щодо першочергових завдань, які стоять перед Україною. Звичайно, нагальних задач безліч, проте у передвиборчих опитуваннях викристалізувалися як пріоритетні три групи проблем: економічні, боротьби з корупцією та пов'язані із військовими діями на Донбасі. В опитуванні екзит-полу було цікаво дізнатися, по-перше, яку з цих трьох значущих проблем виборці вважають найважливішою і, по-друге, чи є відмінності щодо визнання пріоритетності тієї чи іншої проблеми виборцями різних політичних сил.

Як впливає з наведеної таблиці, все ж в умовах війни головне для громадян – це мир, і навіть питання економіки та «власної кишені» відступають на задній план. Дещо несподіваним є і те, що подолання корупції визнається більш важливим, ніж проблеми економічні та «власної кишені». Втім, це свідчить про адекватність громадської думки, бо неможливо домогтися успіхів в економіці без подолання корупції.

Таблиця 1. Що з цього є першочерговим завданням для країни?(%)

Вирішення економічних проблем	13,4
Досягнення миру, зміцнення обороноздатності країни	9,2
Подолання корупції і люстрація влади	9,6
Інше	7,9

Таблиця 2. **Пріоритетність завдань з позицій виборців різних партій**
(у %, вказані лише партії, що набрали не менше 2% голосів)

	Вирішення економічних проблем	Досягнення миру, зміцнення обороноздатності країни	Подолання корупції і люстрація влади	Інше
Радикальна партія Олега Ляшка	16,9	46,6	28,5	8,0
Політична партія «Опозиційний блок»	35,4	43,6	10,1	10,9
Політична партія «Народний фронт»	17,7	51,7	24,0	6,6
Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Свобода»	10,2	38,9	42,7	8,2
Комуністична партія України	36,0	35,2	10,9	18,0
Політична партія «Об'єднання «САМОПОМІЧ»	16,2	35,2	39,5	9,1
Політична партія «Правий сектор»	8,1	40,1	43,1	8,6
Партія «Блок Петра Порошенка»	16,7	54,6	21,1	7,6
Партія Сергія Тігіпка «Сильна Україна»	45,2	39,0	9,3	6,4
Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»	18,3	48,8	25,0	7,9
Політична партія «Громадянська позиція (Анатолій Гриценко)»	14,6	49,1	27,4	8,9

Результати, наведені у таблиці 2, засвідчують, що для виборців більшості політичних сил питання «війни і миру» є вирішальними. Отримані результати також спростовують тезу, яка була досить поширена під час виборчої кампанії – що є партії «війни» (де пріоритетом є війна на Донбасі) і партії «миру» (з пріоритетом економічних проблем). За цією лінією розмежування розрізняли партії «Народний фронт» і «Блок Петра Порошенка» та їхні електорати. Насправді, як бачимо, електорати цих політичних сил надзвичайно подібні, принаймні що стосується визнання пріоритетів – насамперед це досягнення миру і зміцнення обороноздатності країни.

Виборці двох політичних сил – ВО «Свобода» та Об'єднання «Самопоміч» сходяться на тому, що найпершим завданням є боротьба з корупцією, люстрація влади.

Значно більшу, ніж інші виборці, вагу вирішенню економічних проблемам надають виборці двох політичних сил – партії Сергія Тігіпка «Сильна Україна» (де цій проблемі відводиться головна роль) та партії «Опозиційний блок» (35%). Обидві ці партії є «спадкоємцями» Партії регіонів, чий виборці завжди відрізнялися більшою прагматичною орієнтованістю на матеріальні проблеми, особливо – на Донбасі. До того слід додати, що екзит-пол проводився на звільнених територіях Донбасу, де питання економічного відновлення сьогодні стоять надзвичайно гостро.

Загалом, окрім електоральної, істотна відмінність щодо тих завдань, які вважаються головними, спостерігається у різних регіонах України (табл.3).

Таблиця 3. **Що з цього є першочерговим завданням для країни? (%)**

	Захід*	Центр	Південь	Схід	Донбас	Україна загалом
Вирішення економічних проблем	13,1	18,5	25,0	24,6	32,7	19,5
Досягнення миру, зміцнення обороноздатності країни	52,6	46,8	43,6	38,6	45,1	46,3
Подолання корупції і люстрація влади	27,6	22,5	20,9	23,7	10,5	25,3
Інше	6,8	7,1	10,4	13,6	11,7	8,8

* **Західний регіон** – Закарпатська, Волинська, Рівненська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька області;

Центральний регіон – Житомирська, Вінницька, Київська, Кіровоградська, Черкаська, Полтавська, Сумська, Чернігівська, Хмельницька області і місто Київ;

Південний регіон – Одеська, Миколаївська, Херсонська області;

Східний регіон – Запорізька, Дніпропетровська, Харківська області;

Донбас – Донецька і Луганська області.

ПАРТІЙНІ ВИБОРИ В УКРАЇНІ: РАДИКАЛЬНІ ЗМІНИ

Зазвичай кожна наша книжка, присвячена аналізу екзит-полів, закінчується порівнянням результатів виборів із виборами попередніми. Екзит-поли, на відміну від передвиборчих опитувань, не мають опції «важко сказати» щодо електорального вибору, тому за результатами екзит-полу можна цілком впевнено описати електорати партій, причому на великих вибірках, порівняти ці електорати з попередніми виборами і проаналізувати динаміку змін підтримки партії виборцями. Тому дані екзит-полів є своєрідною історією становлення партійної системи в Україні.

Наша остання публікація, присвячена аналізу результатів парламентських виборів 2012 року, закінчувалася словами «Розгляд динаміки партійного голосування на парламентських виборах засвідчує, що партійно-політична структура українського суспільства ще далека до усталеної стабільності, і отже, нас ще чекатимуть неочікувані сюрпризи, особливо якщо зважити, що наступні вибори (принаймні чергові) відбудуться після президентських виборів, після яких політична структура, лідерство, преференції електорату неодмінно зазнають змін»¹.

Проте дійсність перевершила навіть найсміливіші гіпотези щодо можливих змін у політико-партійній структурі. На дострокових президентських виборах вже у першому турі переміг Петро Порошенко, який у 2012 році після кількох років перебування поза парламентом увійшов до Верховної Ради як рядовий мажоритарний депутат. І ще у жовтні 2013 року, згідно з даними соціологічного опитування, мав у рейтингу президентських виборів лише 2%.

У партійній системі теж сталися радикальні зміни. У 2012 році ми зробили висновок про нестабільність партійної системи в Україні на підставі того, що з п'яти переможців виборів-2007 дві політичні сили – «Наша Україна–Народна Самооборона» та Блок Володимира Литвина – не потрапили до нового складу Верховної Ради, натомість там з'явилися двоє новачків – партія «УДАР Віталія Кличка», яка виникла напередодні виборів, та ВО «Свобода», яка, навпаки, раніше вже двічі брала участь у попередніх виборах, але безуспішно.

Проте зміни політико-партійного ландшафту, що сталися тепер, не йдуть ні в яке порівняння зі змінами, що відбулися між виборами 2007 та 2012 років. Можна з повним правом сказати, що цього разу колишня партійна система просто рухнула. Взагалі з 29 партій, що брали участь у парламентських виборах 2014 року, лише 9 були учасниками попередніх виборів 2012 року.

З партій, які перемогли на виборах 2012 року, через 2 роки, на виборах 2014 року спромоглася здолати виборчий бар'єр лише одна – «Батьківщина», причому якщо на виборах 2012 року ця партія набрала 25,54%, то на виборах 2014 року ледь змогла здолати виборчий бар'єр, набравши 5,68% голосів. А переможець виборів-2012 – Партія регіонів, яка на тих виборах набрала 30% голосів, у виборах-2014 взагалі вирішила не брати участі, бо, згідно з передвиборчими опитуваннями, набирала близько 2% голосів.

Не брала участі у виборах-2014 й партія, яка стала сюрпризом минулих виборів – «УДАР» Віталія Кличка: створена напередодні виборів-2012, вона зміла посісти третє місце, здобувши 13,96% голосів. А от у 2014 році партія не пішла на вибори самостійно, а влилася в партію «Блок Петра Порошенка».

Дві інші партії, що входили до Верховної Ради минулого скликання – Комуністична партія України та ВО «Свобода», взяли участь у виборах-2014, але обидві зазнали поразки.

Причому Комуністична партія була єдиною, яка перебувала у Верховній Раді усіх скликань, за увесь час існування незалежної України. Щоправда, від виборів до виборів вона набирала все менше і менше голосів: на перших парламентських виборах 1998 року вона була беззаперечним лідером, здобувши 24,4% голосів, майже стільки ж вона отримала на виборах 2002 року (20,01%), де була вже другою, у 2006 році ледь-ледь перетнула виборчий бар'єр у 3% (3,66%), дещо поліпшила результат на виборах 2007 року (5,39%) року, проте все одно питання про політичне майбутнє цієї партії не було зняте з порядку денного, оскільки вік основного електорату цієї партії сягав за 50 років. Проте на виборах 2012 року Комуністична партія пережила справжній ренесанс, отримавши 13,18%. Та вже за два роки – на виборах-2014 – Комуністична партія залишилася поза стінами парламенту, набравши лише 3,88% голосів. Причин втрати рейтингу цією партією кілька, але головна – втрата своєї основної електоральної бази виборців, бо найбільше голосували за комуністів зазвичай в Криму та на Донбасі.

Трохи не вистачило голосів для проходження до Верховної Ради партії ВО «Свобода» (4,71%), яка на минулих виборах набрала несподівані для всіх (і для себе) 10,44%.

Отже, констатуємо: з партій Верховної Ради минулого скликання до нинішньої Верховної Ради увійшла лише одна – «Батьківщина», та й то на мінімальній межі проходження.

А святкували перемогу партії, які раніше ніколи не були представлені в парламенті, більше того, чотири з п'яти ніколи раніше не брали участі у парламентських виборах, а дві з них – взагалі були утворені напередодні виборів: партія «Блок Петра Порошенка» та партія «Опозиційний блок». Щоправда, по суті «Опозиційний блок» утворився на руїнах Партії регіонів, увібравши значну частину її колишніх членів, але втративши значну частину її колишніх виборців. Партія «Самопоміч» існувала й раніше, але як регіональна партія, що мала підтримку на Західній Україні та входила там до місцевих органів влади (хоча у 2015 році увійшла й до Київської місцевої ради). Радикальна партія Олега

¹ Ірина Бекешкіна. Партійні вибори в Україні: стабільність і зміни. – Національний екзит-пол: парламентські вибори 2012. – К., Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», 2013, с.54.

Ляшка брала участь у попередніх парламентських виборах, але безуспішно, набравши лише 1,08% голосів.

Таким чином, можна констатувати, що на виборах 2014 року в Україні фактично обірвалася наступність, тяглість політичної системи. Тож уперше в нашій книжці ми й не можемо проаналізувати на основі екзит-полу, як змінився електорат тих чи інших партій на виборах, оскільки змінився сам склад партій, і майже всі вони (за винятком однієї – «Батьківщини») потрапили до Верховної Ради вперше.

Щоправда, ми можемо проаналізувати, спираючись на результати післявиборчого опитування, до кого на виборах-2014 відійшов електорат партій, що здобули перемогу на виборах 2012 року².

Від Партії регіонів, яка протягом понад десяти років була основною політичною силою для виборців південних і східних регіонів країни і фактично монополізувала владу на Донбасі, найбільше виборців (40%) відійшло до її «спадкоємиці» – партії «Опозиційний блок». Але значна частина – 25% – й до Блоку Петра Порошенка. Навіть у Донецькій області, яка раніше була майже повністю парафією Партії регіонів, у двох округах – 45-му та 53-му – лідером став Блок Петра Порошенка, причому 53-й округ – це рідне місто Віктора Януковича. Понад третина (37%) виборців, які раніше голосували за Партію Регіонів, взагалі не пішли на вибори, а значна частина й не мала такої змоги, бо на територіях Донбасу, захоплених сепаратистами, вибори, звісно, не відбулися.

Партії «Батьківщина» на виборах-2014 залишилися вірними лише 12% її колишніх прихильників; основна частина тих, хто голосував за цю партію ще два роки тому, на виборах-2014 підтримали партію «Блок Петра Порошенка» (41%) та «Народний фронт» (23%).

Колишній виборець партії «УДАР» Віталія Кличка цілком логічно у більшості підтримав «Блок Петра Порошенка» (52%), але частина – партію «Самопоміч» (20%) та «Народний фронт» (17%).

Виборці Комуністичної партії виявилися найбільш стабільними: з них 60% залишилися вірними своєму колишньому вибору, але й серед них частина проголосувала за новоутворену партію «Опозиційний блок» (22%). Втім, значна частина базового електорату комуністів перебуває на окупованих територіях, де вибори не відбулися.

Партія «Свобода» стала «донором» для кількох нових політичних сил: Блоку Петра Порошенка (27%), «Народного фронту» (19%), «Самопоміч» (17%), і лише 20% колишнього електорату підтвердили свій сталий вибір.

² Дослідження провели Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» та соціологічна служба Центру Разумкова з 19 по 24 грудня 2014 року. Опитано 2008 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком АР Крим. Теоретична похибка вибірки – 2,3%. Опитування здійснювалося у рамках проєкту Громадського соціологічного консорціуму за фінансової підтримки програми МАТРА Посольства Королівства Нідерландів в Україні та Європейського Союзу.

Отже, фактично після виборів 2014 року майже повністю змінилася партійно-політична структура країни. Змінилася країна, змінилися громадяни, і вони прагнули нової політики.

При цьому голосування за нові політичні сили було зорієнтовано переважно на особистості, які очолювали ці партії, чи на відомих особистостях, які були у списках. І це зрозуміло, адже й утворилися ці нові партії навколо лідерів, а не програм.

Тож і розібратися, зробити вибір виборцям було досить важко. Тому вибори-2014 відрізнялися від усіх попередніх ще й часом, коли виборці зробили свій вибір – значна частина в останній день і навіть безпосередньо на виборчій дільниці (таблиця 1).

Таблиця 1. Коли саме Ви вирішили, за кого голосуватимете? (у %)

Час визначення, за кого голосувати	Екзит-пол-1998	Екзит-пол-2002	Екзит-пол-2006	Екзит-пол-2007	Екзит-пол-2012	Екзит-пол-2014
Я був прихильником цієї партії/блоку задовго до виборів	42	50	62	69	56	39
Раніше, ніж за місяць до виборів	23	24	21	16	21	27
В останній місяць до виборів	11	11	6	4,5	6	13
В останній тиждень до голосування	11	7	4	3	5	9
В останній день до голосування	5	3	2	2	4	5
Визначився прямо на виборчій дільниці	6	4	2	2,5	4	5
Важко сказати/не знаю	2	1	2	3	4	3

Як видно з наведеної таблиці, стабільна визначеність із вибором «своїї» політичної сили на виборах 2014 року була найнижчою, а 10% виборців визначилися з голосуванням в останній день. Співставні результати лише з виборами 1998 року, проте тоді це були взагалі перші вибори за партійними списками.

Складність із вибором позначилася й на відсотку «втрачених» голосів – тобто відданих за політичні сили, які не змогли виборчий бар'єр. На виборах у 2012 році «нерезультативне голосування» було найменшим за всю історію парламентських виборів: лише 6,78% голосів було віддано за партії, які не змогли виборчого бар'єра, а між партіями, які були обрані до Верховної Ради і які не були обрані, різниця у голосах була дуже значною: ВО «Свобода», яка посіла останнє – п'яте – місце серед переможців виборів, набрала 10,44% голосів, а

наступна за нею Партія Наталії Королевської «Україна – вперед!» – лише 1,68%. Це означає наявність досить чіткої політичної структури та підтримку партій, які пройшли до парламенту, достатньо значною кількістю виборців. І справді, кожна з парламентських партій мала свою визначеність та відмінність від інших (виняток становила тільки партія «УДАР» Віталія Кличка, але вона тільки-но сформувалась перед виборами).

На парламентських виборах 2014 року «нерезультативного голосування» було значно більше – 31,52% виборців проголосували за партії, які не подолали бар'єр у 5%, а між партією «Батьківщина», яка посіла останнє місце серед переможців, набравши 5,68%, і наступною за нею партією «Свобода» з 4,71% різниця – менш ніж 1%. І далі досить щільно йдуть партії, які протягом виборчої кампанії долали виборчий бар'єр (тобто, мали достатню підтримку виборців), але потім були менш вдалі у виборчих технологіях: КПУ (3,88%), Партія Сергія Тігіпка «Сильна Україна» (3,11%), Політична партія «Громадянська позиція» Анатолія Гриценка (3,10%).

Отже, сьогодні на порядку денному знову стоїть завдання розбудови політико-партійної структури. Бо структура, яка поступово формувалася, частково змінювалася від виборів до виборів, нині фактично зазнала краху, відійшла в небуття, а нової структури, з ідеологічними партіями, які чітко відрізняються одна від одної, з стабільним ядром електорату, ще не створено. І цілком можливо, що наступні вибори принесуть нам стільки ж несподіваних сюрпризів, що й нинішні.

Чи стануть політичні сили, які прийшли до влади, провадити партійне будівництво – питання й досі відкрите. Але формування справді демократичної партійної системи – нагальна складова європейської інтеграції України.